

Paweł Jusiak

(Maria Curie-Skłodowska University, Poland)

<https://orcid.org/0000-0001-6933-1869>

e-mail: pawel.jusiak@mail.umcs.pl

Majątki możnowładztwa litewskiego na terenie dzisiejszej
Lubelszczyzny w XV–XVI w.

*Estates of the Lithuanian Nobility in the Territory of the Present-day Lublin
Region in the 15th–16th Centuries*

ABSTRACT

The aim of this article is to discuss the estate complexes that were created in the 15th and 16th centuries in today’s north-eastern Lublin region. At that time these were the territories of the Grand Duchy of Lithuania, and throughout the period a process of shrinkage of the grand ducal domain and development of private property was observed to have been under discussion. The estates of the Zabrzeziński, Ilnicz, Radziwiłł, Sanguszko, Sapieha, Połubieński, and Kopcie families were established near the main transportation routes and on the banks of the River Bug; they permanently changed the local settlement network, and Międzyrzecz, Biała, Kodeń, and Włodawa became important magnate residences for which other families, counted among the elite not only of the

PUBLICATION INFO				
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	
THE AUTHOR’S ADDRESS: Paweł Jusiak, the Archive and Museum of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, 12 Sowińskiego Street, Lublin 20-031, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Author’s own funds				
SUBMITTED: 2024.05.14		ACCEPTED: 2024.07.11	PUBLISHED ONLINE: 2024.10.22	
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh			EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl	 Crossref
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS			 EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES	

Grand Duchy of Lithuania but also of the Polish Crown, vied in the centuries to follow. Some estates were passed from one family to another, others remained in the possession of the same families for decades or even centuries. There were marriages between owners, but also disputes over border lands or lack of proper financial settlements. Some disputes went on for years over successive generations and usually ended with the most wealthy and influential families succeeding.

Key words: landed estates, lithuanian noble families, Lithuanian nobility, Zabrzezińscy family, Ilnicze family, Radziwiłłowie family, Sapieha family, Sanguszkowie family, Kopec family, Połubińskich family, Międzyrzecz, Biała, Włodawa, Kodeń

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest omówienie powstałych w XV i XVI w. kompleksów majątkowych w dzisiejszej północno-wschodniej Lubelszczyźnie. Wówczas były to tereny Wielkiego Księstwa Litewskiego i przez cały omawiany okres obserwowany był proces kurczenia się domeny wielkopsiadłości i rozwoju własności prywatnej. Przy ważniejszych szlakach komunikacyjnych oraz nad Bugiem powstały dobra Zabrzezińskich, Ilniczów, Radziwiłłów, Sanguszków, Sapiehów, Połubińskich czy Kopciów, które trwale zmieniły tutejszą sieć osadniczą, a Międzyrzecz, Biała, Kodeń czy Włodawa stały się ważnymi rezydencjami możnowładczych, o które w kolejnych stuleciach zabiegali także inne rodziny zaliczane nie tylko do elity Wielkiego Księstwa Litewskiego, ale także Korony Polskiej. Jedne dobra przechodziły od jednych rodzin do drugih, inne całymi dziesięcioleściami, a nawet stuleciami, znajdowały się w posiadaniu tych samych rodów. Między właścicielami dochodziło do mariaży, ale i sporów o ziemie graniczne czy brak należytych rozliczeń finansowych. Niektóre spory toczyły się długimi latami przez kolejne pokolenia i najczęściej kończyły się sukcesem najbogatszych i najbardziej wpływowych rodzin.

Słowa kluczowe: dobra ziemskie, litewskie rody możnowładcze, szlachta litewska, Zabrzezińscy, Ilnicze, Radziwiłłowie, Sapiehowie, Sanguszkowie, Kopciowie, Połubińscy, Międzyrzecz, Biała, Włodawa, Kodeń

Lubelszczyzna, zwana też Lubelskiem, regionem lubelskim, obejmuje tereny między Wisłą na zachodzie a Bugiem na wschodzie, górnym Liwcem i Tyśmienicą na północy oraz Sanem na południu¹. Jest powszechnie kojarzona z województwem lubelskim w jego granicach sprzed 1975 oraz od 1999 r. W interesującym nas okresie XV i XVI w. sytuacja na tym terenie wyglądała zgoła inaczej. Przede wszystkim funkcjonowały na nim dwie duże jednostki terytorialno-administracyjne: ziemia chełmska we wschodniej części oraz lubelska i łukowska w zachodniej. Dwie ostatnie zostały decyzją króla Kazimierza Jagiellończyka odłączone w 1474 r. od województwa sandomierskiego i utworzono z nich województwo lubelskie².

¹ Granice i przekształcenia terytorialne tego regionu omówił ostatnio R. Szczygieł, *Lubelszczyzna jako region historyczny*, w: *Kultura ludowa Lubelszczyzny – stan, wartości, perspektywy*, red. J. Adamowski, Lublin 2020, s. 13–32.

² K. Myśliński, *Geneza i znaczenie powołania województwa lubelskiego w 1474 r.*, „Rocznik Lubelski” 1973, 16, s. 9–25; idem, *W monarchii jagiellońskiej*, w: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 1,

Na południowym wschodzie tego regionu rozciągały się tereny Księstwa Bełskiego Piastów mazowieckich, od 1462 r. województwa bełskiego³, zaś północno-wschodnie rejony stanowiły część ziemi brzeskiej, która rozciągała się na lewym brzegu Bugu i aż do rozbiorów w XVIII w. należała do Wielkiego Księstwa Litewskiego, po unii lubelskiej weszła wraz z innymi jednostkami administracyjnymi Wielkiego Księstwa Litewskiego w skład Rzeczypospolitej Obojga Narodów⁴. Poprzez istniejącą formalnie granicę w ciągu XVI w. i później obserwowaliśmy proces zrastania się tego terytorium z ziemią lubelską⁵, chociaż zdarzały się też w badanym okresie konflikty graniczne⁶. Od 1413 r. należało ono do województwa trockiego, następnie od 1513 r. do wydzielonego z niego województwa podlaskiego, by w 1565 r. wejść w skład nowo utworzonego województwa brzesko-litewskiego⁷.

Omawiając majątki litewskich posiadaczy ziemskich na terenach dzisiejszej Lubelszczyzny, trzeba mieć świadomość, iż od XIV do XVIII stulecia pewne jej części wchodziły w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego i obecność na nich jego moźnych nie powinna zdumiewać. Trzeba również pamiętać, że pograniczny charakter tych terenów nie sprzyjał stabilizacji na nich osadnictwa. Do XIV w. przebiegała tędy rubież graniczna wrogich sobie państw⁸. Zamiast wzmożonej akcji osadniczej częściej spotykamy w źródłach informacje o wzajemnych najazdach przynoszących zniszczenia i wyludnienie nadgranicznych obszarów⁹.

red. T. Mencil, Warszawa 1974, s. 223–226; W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977, s. 23–30, 33–44.

³ A. Janeczek, *Osadnictwa pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Wrocław 1993, s. 21–34.

⁴ K. Myśliński, *W monarchii*, s. 226–227; W. Ćwik, J. Reder, *op. cit.*, s. 35–37; J. Tyszkiewicz, *Ziemie podlaskie w średniowieczu i nowożytności (do połowy XVII w.)*, w: *Z nieznaney przeszłości Białej i Podlasia*, red. T. Wasilewski, T. Krawczak, Biała Podlaska 1990, s. 29.

⁵ K. Myśliński, *W monarchii*, s. 227.

⁶ Szczegółowy przebieg granicy vide: A. Wawrzyńczyk, *Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XV i XVI wieku*, Wrocław 1951, s. 14–35. Vide też: H. Gmiterek, *Kompromis polsko-litewski na sejmie lubelskim a problem granicy Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, w: *Unia lubelska, unia europejska*, red. I. Hofman, Lublin 2010, s. 95–102; idem, *Komisja graniczna z 1623 roku, Przyczynek do dziejów sporów granicznych polsko-litewskich w XVII wieku*, „Rocznik Białkopodlaski” 2003, 5, s. 34–57.

⁷ *Urzednicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Dubas-Urwanowicz et al., Kórnik 1994, s. 13–15.

⁸ A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 11–12, 14, 16.

⁹ A. Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa, *Spory graniczne polsko-litewskie w XIV–XVII w.*, „Wiadomości Studium Historii Prawa Litewskiego” 1938, 1, s. 97–99; J. Tyszkiewicz, *op. cit.*, s. 22–23, 27.

Sytuacja zmieniła się pod koniec XIV stulecia, gdy za sprawą polskich i litewskich elit doszło do zawarcia unii między wrogimi dotychczas państwami. Miało to doniosłe skutki dla interesującego nas obszaru. Z niespokojnego pogranicza stał się on centralnym regionem monarchii Władysława Jagiełły i jego następców. Tędy przebiegała najkrótsza droga łącząca dwie stolice monarchii jagiellońskiej – Wilno i Kraków¹⁰. Przyczyniło się to bez wątpienia do zmiany postrzegania tego terenu przez społeczeństwo obu państw i zaczęły się zabiegi o nadania na tym dość słabo dotąd zaludnionym terenie. Ze strony litewskiej pojawili się tu reprezentanci zarówno najbardziej wpływowych rodów, jak i tych o mniejszym znaczeniu. W ciągu XV i XVI w. zaczęły tu powstawać kompleksy posiadłości wielu rodzin litewskich: Zabrzezińskich, Ilniczów, Glińskich, Kopciów, Radziwiłłów, Sapiehów, Sanguszków oraz wielu innych¹¹. Niektóre z nich w sposób trwały wpisały się w dzieje tych ziem, inne po krótszej lub dłuższej obecności znikwały, wymierając lub przenosząc się na inne tereny.

Powszechnie kojarzy się Białą Podlaską z Radziwiłłami i przypomina, że do XX w. była ona nazywana: Biała Radziwiłłowska, Alba Ducalis (Książęca)¹². Kodeń z kolei, znany z cudownego obrazu, przez stulecia związany był z Sapiehami. Wspomniane dwa możliwe rody litewskie nie były wcale pierwsze ani jedyne, które związały swe losy z interesującym nas terenem. Już w czasach księcia Witolda i króla Władysława Jagiełły pierwsze nadania otrzymali tu mniej znani Nasutowie. Korzystając z poparcia panujących, stali się posiadaczami znacznych dóbr na zachodnich rubieżach ówczesnego Wielkiego Księstwa Litewskiego obejmujących Międzyrzecz, Białą, Jabłeczną i Wistycze w powiecie brzeskim¹³.

Pierwsze darowizny dotyczyły Mikołaja Nasuty, którego stan posiadania poświadcza niedatowany dokument księcia Witolda, w którym wymienione zostały liczne włości: Międzyrzecz, dwory Słupno i Biała nad Krzną, dwór Jabłeczno nad Bugiem, Wystycz nad Lśną w powiecie brzeskim oraz inne znajdujące się w powiecie kamienickim, m.in. Szereszewo¹⁴. Nadania te przynajmniej w części miały pochodzić jeszcze

¹⁰ A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 35–37; eadem, *Studia z dziejów handlu Polski z Wielkim Księstwem Litewskim i Rosją w XVI w.*, Warszawa 1957, mapa i s. 32–40; J. Tyszkiewicz, *op. cit.*, s. 35.

¹¹ A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 15.

¹² A. Rachuba, *Biała pod rządami Radziwiłłów w latach 1568–1813*, w: *Z nieznanego*, s. 38.

¹³ A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 40, 62.

¹⁴ *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lituaniae 1386–1430*, wyd. J. Ochmański, Warszawa–Poznań 1986, s. 79–80. Szerzej na ten temat vide: J. Flisiński, *Biała na Podlasiu. Dzieje miasta i okolic do 1795 r.*, Biała Podlaska 2009, s. 33.

z XIV w.¹⁵ Spadkobiercą Mikołaja był jego syn Jan, starosta brzeski, który w 1447 r. dzierżył: „Woin, Lubiczi, Wiszniczi, Jabłoczno, Kyjanieny i polo Horodyszczow”¹⁶. Nasutowie nie liczyli tylko na nadania hospodarskie, ale starali się jak najlepiej zagospodarować posiadane włości. Jan Nasutowicz postarał się o lokację miasta w Międzyrzeczu i ufundował w nim świątynię w 1477 r. oraz założył nowe wsie: Łuniewo (1438), Pościszę i Krzymoszyce (1442), a także Ostrówkę przed 1477 r.¹⁷ Nasutowie nie zaliczali się do grona rodzin możnowładczych, można ich uznać co najwyżej za bogate bojarstwo, ponieważ mimo zgromadzenia pokaźnego majątku nie udało im się sięgnąć po wyższe urzędy ziemskie, będące ważnym wyznacznikiem statusu możnowładczego. Mikołaj Nasuta był tylko starostą drohickim i mielnickim¹⁸. Jego syn Jan Nasutowicz starostą brzeskim i od 1475 r. grodzieńskim, ale także w 1484 r. marszałkiem hospodarskim¹⁹, co mogło przełożyć się na dalszy awans jego oraz potomków. Niestety nie doczekał się męskiego potomstwa i zgromadzone dobra wraz z ręką córki Anny przeszły w ręce Jana Jurewicza Zabrzezińskiego²⁰. W ten sposób przedstawiciel jednego z najdostojniejszych domów litewskich stał się pod koniec wieku XV posiadaczem całego kompleksu dość dobrze zorganizowanych majątków wokół Międzyrzecza i Białej oraz nadbużańskiej Jabłecznej. Na przełomie XV i XVI stulecia dawało mu to status największego posiadacza ziemskiego w ziemi brzeskiej.

Jan Jurewicz Zabrzeziński, marszałek hospodarski (1482–1496), namiestnik połocki (1490), kasztelan trocki (1492–1499), namiestnik nowogródzki (1496), wojewoda trocki (1498–1505), marszałek wielki litewski (1498–1508)²¹, nie cieszył się długo zgromadzonym majątkiem, bowiem został zamordowany w 1508 r. w skrytobójczym zamachu zorganizowanym przez księcia Michała Glińskiego²². Dobra przeszły więc na jego syna Jana Janowicza Zabrzezińskiego, marszałka hospodarskiego (1503–1516), namiestnika nowogródzkiego (1509), wojewodę nowogródzkiego (1509), horodniczego i koniuszego nowogródzkiego (1510), starostę drohickiego

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Lithuanian Metrica. Book of inscriptions* 3. (1440–1498) è, A. Baliulis, Vilnius 1998, s. 63; A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 19; D. Tarasiuk, *Zrozumieć przeszłość. Dzieje Horodyszcz od czasów najdawniejszych do 1944 roku*, Lublin 2019, s. 16.

¹⁷ A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 42.

¹⁸ *Urzednicy podlascy*, nr 624, 627.

¹⁹ *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994, nr 518.

²⁰ A. Rachuba, *Biała*, s. 38; K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań 1995, s. 91.

²¹ *Urzednicy centralni*, nr 513, 402 i s. 252.

²² Z. Wojciechowski, *Zygmunt Stary*, Warszawa 1979, s. 77.

(1514–1516) marszałka ziemskiego litewskiego (1522–1537) i wojewodę trockiego (1531)²³. Nowy właściciel żenił się dwukrotnie. Pierwszą małżonką była Zofia z Radziwiłłów, córka kanclerza wielkiego litewskiego Mikołaja, z którą miał córkę Annę. Drugą zaś Barbara z Kieżgajłów, córka hetmana litewskiego Mikołaja, z którą miał syna Jana. Ten ostatni zmarł w 1543 r. i na nim wygasła ta możnowładcza litewska rodzina. Zgromadzone dobra przeszły na jego przyrodną siostrę Annę Janównę Zabrzezińską. Pierwszym jej mężem był Fiodor (Fryderyk) Sapieha, syn Iwana (Jana), protoplasty linii kodeńskiej rodu, którego starania o przejęcie dóbr międzyrzeckich nie zakończyły się powodzeniem, wobec jego rychłej śmierci. Drugim jej mężem był książę Stefan Zbaraski i to jemu udało się przejąć wspomniane dobra, dzięki czemu Zbarascy uzyskali mocne oparcie w tej części Wielkiego Księstwa Litewskiego. Nie udało im się przejąć całości tych dóbr, ponieważ Jan Jurewicz Zabrzeziński, oprócz wspomnianego syna Jana Janowicza, miał też córkę Jadwigę, zamężną z Jerzym Ilniczem. W ramach rozliczeń posagowych wydzielono Jadwidze pewną część omawianych dóbr z centrum w Białej²⁴.

Częste zmiany właścicieli dóbr międzyrzeckich wiązały się nie tylko z wymieraniem kolejnych rodzin, które je posiadały, ale przede wszystkim z ich rozległości i doskonałego położenia. Ich centrum znajdowało się w Międzyrzeczu, którego nazwa nawiązywała do zlewiska w ujściu Krzny Małej (Zny) do Krzny (dzisiaj Krzny Północnej i Południowej), od tego miejsca płynących już jednym nurtem. Wzdłuż tej rzeki biegła ważna droga z Brześcia przez Białą i Międzyrzecz w kierunku Łukowa²⁵. Obszar ów był od dawna terenem wzmożonej akcji osadniczej i systematycznie zwiększała się na nim liczba osad. Już w akcie nadania dóbr dla Mikołaja Nasuty wymieniono obok samego Międzyrzecza Stołpno i Krzewicę. Jan Nasuta założył Łuniewo (1438), Pościszę i Krzymoszyce (1442). W 1477 r. wymieniona została Ostrówka, a w 1506 r. dwa folwarki: Zawadka i Chmiele. W czasie sporu toczonego między Fryderykiem Sapiehą, mężem ówczesnej dziedziczki Międzyrzecza, z Marcinem Pileckim w 1545 r. wymieniono wsie Berezy, Sosonki i Worsy przypadłe Sapieże. Natomiast w opisie granic z 1546 r. wymieniono: Kożuszki, Łuniewo, Krzewicę, Krzymoszyce, Poszczyce, Strzałki, Mysie, Jodlankę, Ostrówkę i Worsy. W 1586 r. jako ważniejsze wsie Międzyrzecza wymieniono: Worsy, Ostrówkę, Krzymoszyce, Berezy, Rogoźnicę, Łukowisko, Zahajki i Dołhę²⁶. Początkowo należały one do Nasutów, następnie do Zabrze-

²³ *Urzednicy centralni*, nr 538, 407, s. 251.

²⁴ A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 43.

²⁵ A. Rachuba, *op. cit.*, s. 38.

²⁶ A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 42.

zińskich, potem doszło do wspominanego ich rozdzielenia. Międzyrzecz znalazł się w posiadaniu Sapiehów, a ostatecznie Zbaraskich, a dobra z centrum w Białej za sprawą córki Jana Jurewicza Zabrzezińskiego Jadwigi przypadły jej mężowi Jerzemu Iwanowiczowi Ilniczowi, marszałkowi wielkiemu litewskiemu²⁷.

Był to przedstawiciel kolejnej litewskiej rodziny, która zaczęła gromadzić dobra w sąsiadującej z Polską części Wielkiego Księstwa. Większość jego majątku ziemskiego leżała co prawda na terenie dzisiejszej Białorusi, z centrum w Czarnowczycach²⁸, ale w 1510 r. stał się też posiadaczem Woskrynicz, dzisiejszych Woskrynic, położonych w najbliższym wschodnim sąsiedztwie Białej, przy drodze do Brześcia. Jeszcze w tym samym roku otrzymał od monarchy Zygmunta Starego potwierdzenie nadania wydzielonych z dóbr międzyrzeckich majątności z centrum w Białej, w której poczynił szereg inwestycji: ufundował kościół parafialny pw. Panny Marii i św. Jadwigi²⁹ i prawdopodobnie lokował miasto³⁰. Po jego śmierci w 1527 r. trzech synowie podzielili się majątkiem. Najmłodszemu z nich – Szczęsnemu – przypadły wspomniane już Woskrynice wraz z Łazukami. O dobra bialskie jako część dóbr macierzystych trwały długotrwałe spory nie tylko między trzema braćmi: Janem, Szczęsnym i Stanisławem, ale także z mężami ich dwu siostr. Jadwiga wyszła bowiem za Jana Abramowicza Ezofowicza, podskarbiego litewskiego, nobilitowanego kupca żydowskiego, który wchodził w skład rady wielkiego księstwa. Mężem drugiej – Hanny – był Piotr Kiszka, wojewoda połocki, przedstawiciel kolejnego potężnego rodu litewskiego. Wobec braku porozumienia dobra zostały podzielone decyzją specjalnej komisji wyznaczonej przez króla Zygmunta Starego. Wydzielone części majątku były wielokrotnie zmieniane, ale swoje działy mieli wszyscy sukcesorzy Jerzego. Początkowo 17 lipca 1527 r. Stanisław i Szczęsny Ilniczowie oraz ich szwagier Piotr Kiszka otrzymali po jednej trzeciej Białej i Dokudowa. Natomiast Jan Ilnicz z drugim szwagrem Janem Abramowiczem podzielili się po połowie Szereszewem, Wistyczami i Kwasówką, a także dworem w Grodnie. Jeszcze w tym samym roku (14 listopada) dokonano zmian w częściach przypadłych dwu ostatnim. Zachowano podział Szereszewa, natomiast Kwasówkę w całości przejął Jan Ilnicz, a Abramowicz całe Wistycze. Po śmierci Stanisława Ilnicza w 1531 r. jego część została podzielona między Szczęsnego Ilnicza oraz Kisków i Abramowiczów. Kolejną

²⁷ *Ibidem*, s. 44.

²⁸ *Ibidem*, s. 36, 40, 43–44.

²⁹ M. Baliński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 3, Warszawa 1846, s. 740.

³⁰ Kwestie zawilosci lokacji miasta zebrał i omówił J. Flisiński, *op. cit.*, s. 53–74.

korektę dotyczącą wymiany gruntów wraz z osiadłymi na nich bojarami przeprowadzono w 1536 r. zaś 13 stycznia 1536 r. swoje części w Białej i Wortelu Jadwiga Abramowiczowa sprzedała za 300 kop groszy litewskich siostrze Hannie Kiszczynie³¹, co ugruntowało przewagę Kisków nad Ilniczami we włości bialskiej. Na podstawie rewizji starostwa brzeskiego z 1566 r. wiemy jednak, że znajdujący się w Białej dwór stanowił wspólną własność obu rodzin³². Swoją część utrzymał też Szczęsny Ilnicz, a po nim jego syn Jerzy. Przypadła mu też rodowa siedziba w Mirze niedaleko Mińska oraz wiele innych majątków rozrzuconych po całym Wielkim Księstwie. Od najmłodszych lat związany był Jerzy z Mikołajem „Czarnym” Radziwiłłem, wojewodą wileńskim, który sprawował opiekę nad nim i jego majątkiem, opłacał jego wojaże i regulował długi³³. Niestety ostatni z Ilniczów był słabego zdrowia, nigdy nie założył rodziny, a w wielu sprawach wyręczali go właśnie Radziwiłłowie. Bliskie kontakty tych ostatnich z młodym Ilniczem wynikały z więzi rodzinnych między oboma rodami, bowiem matką Jerzego, a żoną Szczęsnego Ilnicza była Zofia z Radziwiłłów, siostra Mikołaja „Czarnego” Radziwiłła, którego z kolei matką była Anna z Kisków³⁴.

Mikołaj „Czarny” był jednym z twórców potęgi Radziwiłłów, w czym pomogły mu udane przejęcia dóbr zarówno po Ilniczach, jak i Kiskach. Wzajemne relacje zostały jeszcze pogłębione formalną adopcją Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki” (syna swego opiekuna) przez Jerzego Ilnicza. Jednocześnie 9 maja 1566 r. (ponowiony i zatwierdzony 25 sierpnia 1568 r.) sporządzono zapis posiadanych przez Jerzego dóbr: rodowy Mir i Żuchowicze w woj. nowogródzkim, Dworyszcze w pow. lidzkim, Zelwę w pow. wołkowyskim oraz Czarnawczyce i dwór w Białej z miastem zapisano Radziwiłłom³⁵. W przypadku tej ostatniej chodziło tylko o te części, które znajdowały się w posiadaniu Ilniczów, gdyż nadal większością majątności zawiadywali Kiskowie. Mając już formalne podstawy posiadania części dóbr bialskich po Ilniczach, Radziwiłłowie rozpoczęli zabiegi o przejęcie bardzo zadłużonych części Kisków.

Wspomniany Piotr Kiszka, mąż Hanny Ilnicz, zmarł w 1534 r., zostawiając trzech synów: Stanisława, Piotra i Mikołaja. Ten ostatni, krajczy litewski i podczaszy litewski oraz od 1569 r. do swej śmierci w 1587 r. wojewoda podlaski, żył najdłużej i odziedziczył interesujące nas dobra.

³¹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Archiwum Radziwiłłów [dalej: AR], dz. XXIII, t. 2, nr 1–8; A. Rachuba, *op. cit.*, s. 39; J. Flisiński, *op. cit.*, s. 37–42.

³² A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 44.

³³ AGAD, AR, dz. XXIII, t. 2, nr 14; A. Rachuba, *op. cit.*, s. 39.

³⁴ *Ibidem*; J. Flisiński, *op. cit.*, s. 44.

³⁵ A. Rachuba, *op. cit.*, s. 39; J. Flisiński, *op. cit.*, s. 45–46.

W dniu 26 kwietnia 1583 r. zapisał Białą, Cycybór (Cicibór), Grabanów, Workulany (Worgule), Dokudów i Kozierady (dzisiejszy Konstantynów) żonie Barbarze z Chodkiewiczów w zamian za sumy posagowe w wysokości 20 tys. kop groszy litewskich. Ta zaś po śmierci męża przekazała część z nich synowi Mikołajowi, ale Białą, Dokudów i Kozierady zatrzymała dla siebie³⁶. Nie radziła sobie jednak zbyt dobrze z zarządzaniem majątkiem i ciągle borykała się z brakiem pieniędzy, a te chętnie pożyczła jej Mikołaj „Sierotka” pod zastaw kolejnych części dóbr. W 1591 r. oddała mu w zastaw swoją część Białej za 20 tys. złotych na cztery lata, ale nie będąc w stanie spłacić pożyczki, zdecydowała się na ich sprzedaż. 26 czerwca 1594 r. dobra bialskie Kisków nabył więc Mikołaj „Sierotka” za 70 tys. zł, choć po uwzględnieniu długów zapłacił jedynie 8 tys. w gotowiznie³⁷. Tak więc dopiero od 1594 r. Radziwiłłowie stali się formalnymi właścicielami całości dóbr bialskich na ponad dwa stulecia. Zainteresowanie tym majątkiem być może wiązało się z ich korzystnym usytuowaniem między Koroną a Wielkim Księstwem. Biała stała się najdalej na zachód położonym ośrodkiem dóbr radziwiłłowskich linii nieświeskiej na terenie Litwy. Zawsze stanowiła ważny klucz ich majątków i była systematycznie rozbudowywana przez kolejne pokolenia. Już najmłodszy syn Mikołaja „Sierotki” Aleksander Ludwik otrzymał Białą wraz z folwarkami: Cycyborem, Kownatkami, Worgulami i Klonowicą w 1601 r. jako swą główną rezydencję i rozpoczął zakrojone na dużą skalę roboty budowlane z tym związane³⁸.

Oprócz omówionych dóbr bialskich i międzyrzeckich wielka własność na interesujących nas terenach rozwijała się także nad graniczną dziś rzeką Bug, wówczas ważną arterią komunikacyjną, zwłaszcza przydatną przy spławianiu coraz powszechniej transportowanych towarów leśnych i produktów rolnych, głównie zboża. W połowie XV stulecia doszło do włączenia w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego terenów nadbużańskich, a na wpadającej do Bugu rzece Włodawce ukształtowała się granica oddzielająca Litwę od Korony Polskiej³⁹. Terenem tym zainteresowali się przedstawiciele kolejnego znacznego książęcego rodu Sanguszków i rozpoczęli usilne zabiegi o jego przejęcie. Michał i Aleksander, synowie Sanguszki Fedkowicza, nakłonili króla Kazimierza Jagiellończyka do zamiany w 1475 r. lepiej zagospodarowanej własnej włości trościańskiej na Wołyniu na dobra Suszno, Włodawa i Szumin wraz z eksploatacją

³⁶ AGAD, AR, dz. XIII, t. 2, pl. 2, nr 1; A. Rachuba, *op. cit.*, s. 40.

³⁷ AGAD, AR, dz. XXIII, t. 2 nr 4, 5, 7; A. Rachuba, *op. cit.*, s. 40. Vide: J. Flisiński, *op. cit.*, s. 43–52.

³⁸ A. Rachuba, *op. cit.*, s. 40 i nn.

³⁹ Vide: R. Szczygieł, *Włodawa w czasach przedrozbiorowych. Zagadnienia gospodarczo-społeczne*, w: *Dzieje Włodawy*, red. E. Olszewski, R. Szczygieł, Lublin–Włodawa 1991, s. 21.

tamtejszych puszczy i lasów⁴⁰. 17 czerwca 1475 r. przeprowadzili podział rodzinnych włości, w wyniku którego nadbużańskie dobra przypadły Aleksandrowi Sanguszcze⁴¹. Włość szybko się rozrastała w wyniku przejmowania sąsiednich dóbr i zagospodarowania nieużytków, a 11 sierpnia 1502 r. została podzielona na dwie części, z których jedna przypadła Andrzejowi Aleksandrowiczowi, a druga Annie, wdowie po Michale, i jej synowi Andrzejowi⁴². Książę Andrzej młodszy, syn wspomnianego Aleksandra, szybko wspinał się po szczeblach kariery i w 1500 r. został namiestnikiem Braclawia oraz Winnicy, w 1508 r. starostą włodzimierskim, zaś w 1522 r. marszałkiem wołyńskim⁴³. Musiał dość szybko spłacić krewnych, gdyż w latach następnych występował już jako jedyny właściciel tych dóbr⁴⁴. W 1514 r. otrzymał od Zygmunta Starego potwierdzenie „na wieczność” użytkowanego już wcześniej majątku Kaplinosy⁴⁵. To ten przedstawiciel rodu przeniósł centrum włości z Suszna do Włodawy, gdzie wznosił rezydencję i rozpoczął organizację miasta⁴⁶. Graniczne położenie nad spławnym Bugiem uczyniło z Włodawy ważny węzeł komunikacyjny między Wołyniem a Koroną przez Lublin i biegnącą wzdłuż Bugu drogą łączącą Chełm z Brześciem⁴⁷.

Po śmierci księcia Aleksandra w 1534 r. dobra przeszły na jego syna Fiodora, który już wcześniej sukcesywnie przejmował obowiązki i urzędy po ojcu⁴⁸. Po nim dobra w 1547 r. przeszły na jego syna Dymitra, który zginął w 1554 r. w Czechach zabity przez Zborowskich w czasie swej ucieczki z Halszką Ostrogską⁴⁹. Po nim włość włodawską przejął Roman Sanguszko określany jako „książę włodawski”⁵⁰, wojewoda braclawski i hetman polny litewski⁵¹. Zmarł w 1571 r., nie pozostawiając męskiego

⁴⁰ *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Stawucie*, t. 1, 1366–1506, wyd. Z.L. Radziwiński, P. Skobielski, B. Gorczak, Lwów 1887, nr 96; *Archiwum książąt Sanguszków w Stawucie*, t. 3, 1432–1534, wyd. B. Gorczak, Lwów 1890, nr 4.

⁴¹ *Archiwum książąt Sanguszków*, t. 3, nr 18.

⁴² *Archiwum książąt Lubartowiczów*, t. 1, nr 147; *Archiwum książąt Sanguszków*, t. 3, nr 63. 21 X 1505 r. podział ten zatwierdził król Aleksander. R. Szczygieł, *Włodawa*, s. 21.

⁴³ W. Dworaczek, *Genealogia*, Warszawa 1959, tabl. 173.

⁴⁴ A. Wawrzyńczyk, *Wielka*, s. 60.

⁴⁵ *Archiwum książąt Sanguszków*, t. 3, nr 138.

⁴⁶ Szerzej o okolicznościach założenia miasta: R. Szczygieł, *Włodawa*, s. 21–30.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 22.

⁴⁸ *Archiwum książąt Sanguszków*, t. 3, nr 286; R. Szczygieł, *Włodawa*, s. 27–33.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 33.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Urzednicy centralni*, nr 157 i s. 236.

potomka, a jedynie trzy córki⁵². Dobra włodawskie przypadły najmłodszej Fedorze i jej mężowi Stanisławowi Radzimińskiemu, wojewodzie podlaskiemu, który jednak zmarł wkrótce, a Fedora wyszła za Aleksandra Prońskiego, kasztelana trockiego, który też nie pożył zbyt długo. Trzecim i ostatnim mężem Fedory w 1596 r. został Andrzej Leszczyński, wojewoda brzesko-kujawski. Fedora z Sanguszków zmarła przed 16 kwietnia 1598 r. i pretensje do spadku po niej wysunęli Sanguszkowie z bocznej linii. Andrzej Leszczyński nie chcąc rezygnować ze świeżo objętych majątkości, postanowił ożenić swojego syna Rafała z córką zmarłej żony Anną Radzimińską, co przypieczętowało przynależność dóbr włodawskich do Leszczyńskich. Przedstawiciele tej rodziny zdołali utrzymać je aż do schyłku XVII w., kiedy to przeszły najpierw do Pociejów, a następnie do Zamoyskich⁵³.

Na północ od Włodawy, też nad Bugiem, znajduje się Różanka, centrum dóbr księcia Hołowni, których większa część znajdowała się po drugiej stronie rzeki. Same dobra nie były duże, ale rodzina książęca używała od swojej głównej siedziby na Wołyniu – Ostrożca – nazwiska Ostrożeccy. W 1506 r. król Aleksander nadał Różankę Piotrowi Michajłowiczowi Hołowni, który założył tu miasteczko w 1524 r. W 1522 r. otrzymał jeszcze grunta w królewskiej wsi Radesz. Po Piotrze majątek przeszedł na syna Fedora i obejmował oprócz już wymienionych przysiółki Przyborowo i Dubok, a także wieś Kobyłki⁵⁴.

Nad Bugiem znajdowały się też rozległe majątkości innego możnego litewskiego rodu – Sapiehów. Pierwsze dobra zaczął tutaj nabywać pod koniec XV w. Iwan Sapieha, późniejszy wojewoda podlaski⁵⁵. W 1511 r. uzyskał potwierdzenie swojego stanu posiadania w tym rejonie obejmującego: Łuniewo, Wisznice, Zabłocie, Suhre oraz Kodeń od króla i wielkiego księcia Litwy Zygmunta Starego. Warto wspomnieć, że jedynie Łuniewo i Zabłocie pochodziły z monarszego nadania w 1510 r.⁵⁶, a inne przejmował, nie zawsze legalnie, od drobniejszych właścicieli⁵⁷. W 1511 r. nabył Rzeczycę od Mitka Denisowicza⁵⁸, a w następnym roku Kopytów

⁵² W. Dworzaczek, *op. cit.*, tabl. 173; M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman, książ z linii niesuchojesko-łokackiej (ok. 1537–1571)*, w: *Polski słownik biograficzny* [dalej: PSB], t. 34, red. H. Markiewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992–1993, s. 500–505.

⁵³ R. Szczygieł, *Włodawa*, s. 35 i nn.

⁵⁴ A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 62.

⁵⁵ M. Michalewiczowa, *Sapieha Iwan herbu Lis*, w: *PSB*, t. 34, s. 613–614.

⁵⁶ AGAD, Metryka Litewska [dalej: ML], sygn. 194, k. 638–641; sygn. 209, cz. II, k. 870–873; A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 67.

⁵⁷ A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 66–67.

⁵⁸ AGAD, ML, sygn. 195, k. 903–904; A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 67.

od Stanisława Fedkowicza Kopytowskiego, dworzanina królewskiego⁵⁹. W 1516 r. wszedł w posiadanie Stradeczna na prawym brzegu Bugu na wysokości Kodnia, a także wsi Durycze, folwarku Kołpin oraz uroczyska Wiertycze i Okszyzna⁶⁰. W ten sposób tworzył kompleks majątkowy nad Bugiem, a zdając sobie sprawę, że niekiedy odbywało się to z naruszeniem prawa, starał się o monarsze potwierdzenie swych praw do tych dóbr, co dawało większe gwarancje ich utrzymania. Postanowił też ulokować w Kodniu rodową rezydencję. W 1511 r. otrzymał zgodę władcy na założenie przy niej miasta⁶¹, zaś w styczniu 1513 r. wydał własny dokument lokacyjny regulujący szczegółowo funkcjonowanie nowego ośrodka miejskiego⁶².

Na mocy testamentu z 13 maja 1517 r. zgromadzone dobra zostały podzielone między żonę Elżbietę, której Iwan przeznaczył czwartą jego część, głównie na Żmudzi, a pozostałe $\frac{3}{4}$ rozdysponował między trzech synów. Najstarszemu Pawłowi zapisał dobra kodeńskie, Michałowi Boćki z przyległościami, a Fiodorowi Ikażń i Orzec⁶³. Testament ten potwierdził Zygmunt Stary w 1519 r.⁶⁴

Paweł Sapieha, nowy właściciel Kodnia, kontynuował ojcowską politykę rozbudowy majątku kosztem działów drobniejszych sąsiadów⁶⁵. Ufundował w Kodniu cerkiew, ważny element rodowej siedziby⁶⁶, a w kolejnych latach prowadził intensywne prace nad rozwojem odziedziczonych dóbr, z których zaczął spławiać zboże do Gdańska⁶⁷ i towary leśne. Dla ułatwienia transportu zbudował port rzeczny w pobliżu zamku⁶⁸. Niektóre jego poczynania wywoływały sprzeciw sąsiadów. Kopciowie

⁵⁹ AGAD, ML, sygn. 193, k. 656.

⁶⁰ AGAD, MK, sygn. 195, k. 923; sygn. 209, cz. II, k. 875–877; A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 67–68.

⁶¹ AGAD, ML, sygn. 209, cz. II, k. 877–881; A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 66–67; A. Tłomacki, *Sapiehowie kodeńscy. Historia rodu od kolebki do współczesności*, Warszawa 2009, s. 15; R. Szczygieł, *Początki miasta Kodnia – podlaskiej rezydencji Sapiehów*, w: *Człowiek w teatrze świata. Studia o historii i kulturze dedykowane Profesorowi Stanisławowi Grzybowskiemu z okazji osiemdziesiątych urodzin*, red. B. Popiołek, Kraków 2010, s. 172.

⁶² R. Szczygieł, *Początki*, s. 173.

⁶³ AGAD, AR, dz. I, sygn. 7475.

⁶⁴ A. Tłomacki, *op. cit.*, s. 19.

⁶⁵ A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, 70 i nn.

⁶⁶ Cerkiew miała być wzniesiona przez Pawła Sapiehę między 1520 a 1550 r. – B. Seniuk, *Cerkiew zamkowa Świętego Ducha w Kodniu i inne cerkwie fundacji Sapiehów. Aspekt budowlany i wyposażenie wnętrza*, w: *Sapiehowie epoki Kodnia i Krasiczyna*, red. K. Stępnik, Lublin 2007, s. 283.

⁶⁷ A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 270.

⁶⁸ A. Tłomacki, *op. cit.*, s. 24–25.

oskarżyli go w 1552 r. o zagarnięcie części ich ojcowizny, tj. uroczysk Zababino i Wodyc. Niepozostający im dłużny Sapieha winił Kopciów, do których należały majątności Opole i Rusiły, o zajęcie lasów przynależnych do jego dóbr. Spory toczyły się latami i nie zapobiegł im nawet wyrok sądu komisarskiego z 1554 r. ani monarsze rozstrzygnięcie wydane rok później. Król nakazał Pawłowi zwrócić 15 włók bezprawnie zagarniętej ziemi Kopciom, tym zaś oddać nielegalnie przywłaszczone grunty i lasy⁶⁹. Konflikt ponownie odżył na przełomie XVI i XVII stulecia, gdy w 1597 r. Łukasz Kopec zażądał od Mikołaja Sapiehy zaprzestania trwających od dawna gwałtów, grabieży i rozbojów na jego poddanych. Spór nie ustał nawet wobec uznania zasadności roszczeń Kopcia przez sąd i trwał nadal w wieku XVII⁷⁰. Podobne procesy toczyły się też o Wyczółki, których nabycie zakwestionował poprzedni właściciel, ale Sapieże udało się udowodnić swoje prawa do tej majątności⁷¹.

Sapieha wdał się też w konflikt z królową Boną o nielegalnie przejęte jeszcze przez Iwana Sapiehę grunty gospodarskie, na których wzniesiono miasto i rezydencję w Kodniu. Rozpatrujący sprawę sąd komisarski przyznał rację królowej i nakazał zwrot przywłaszczonych ziem do starostwa brzeskiego. Jedynie interwencja samego króla, który anulował tę decyzję, uchroniła Pawła od straty pokaźnej części majątności⁷².

Sapieha pozostawał też w konflikcie z augustianami z Brześcia Litewskiego, którzy oskarżyli go o samowolne rozgraniczenie w 1562 r. własnych dóbr Okczyzna i Dobratycz od należących do klasztoru Kostomłotów. W pozwie podkreślano, że zakon nie tylko stracił pola uprawne i łąki, oraz część lasów, w których ludzie Sapiehy prowadzili intensywny wyręb, ale także przyjmował zbiegłych ze wsi klasztornych poddanych⁷³.

⁶⁹ *Акты издаваемые Виленскою Археографическою Коммиссиею*, t. 6, Вильна 1872, s. 150–155.

⁷⁰ Opis sporów Sapiehów z Kopciami odnaleźć można w Archiwum Państwowym w Lublinie [dalej: APL], Archiwum Szlubowskich, sygn. 5; D. Tarasiuk, *Wisznice. Dzieje miasteczka i okolic do 1918 roku*, Lublin 2010, s. 14; idem, *Dzieje parafii w Opolu wpisane w dziedzictwo regionu*, Podedwórze–Lublin 2010, s. 18.

⁷¹ AGAD, ML, sygn. 196, k. 302–303; H. Lulewicz, *Sapieha Paweł herbu Lis*, w: PSB, t. 35, red. H. Markiewicz, Warszawa–Kraków 1994, s. 18.

⁷² *Sapiehowie. Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe*, t. 1, oprac. B. Gorczak, K. Ożarowski, Petersburg 1890, s. 49; A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 69; A. Tłomacki, *op. cit.*, s. 22–23.

⁷³ Центральний державний історичний архів України, м. Київ [dalej: ЦДІАУК], фонд 48, опис 1, справа 25.

W tej sprawie także musiał interweniować władca, wzywając Sapiechę przed sąd brzeski w 1569 r.⁷⁴

Po śmierci Pawła Sapiechy w 1579 r. doszło do kolejnych działów spadkowych. Dobra kodeńskie przypadły Mikołajowi, najstarszemu synowi Pawła, i obejmowały miasto, zamek, 3 folwarki (Dobratycze, Kołpin i Rzeczyca) oraz 19 wsi (Miednilesie, Żdanowo, Lenoszkie, Matiaszowa Wola, Bokino, Zabłocie, Borysowiczowskie, Suhre, Zawitlinie, Popowiczi, Stradcze, Duriczi, Uwertyczi, Medna, Towarna, Kopytowo, Wołoszkowo, Dobratyczi i Okczinowe) wraz z puszcą kodeńską⁷⁵.

Nowemu właścicielowi udało się zaistnieć w elicie państwa. Zaczynał jako rotmistrz, w 1566 r. został marszałkiem wielkim litewskim, od 1576 r. był wojewodą mińskim, a od 1588 r. wojewodą brzesko-litewskim i jeszcze w tym samym roku awansowany został na województwo witebskie⁷⁶. W licznych sprawach sądowych również musiał bronić sapieżyńskiego stanu posiadania. Jedną z nich dotyczyła gruntów kopytowskich, do których pretensje wysuwał starosta brzesko-litewski, ale dzięki interwencji współrodowca Lwa Sapiechy, kanclerza wielkiego litewskiego, nie tylko udało się utrzymać sporne dobra, ale nawet uzyskać odszkodowanie i przeprowadzić rozgraniczenie dóbr kodeńskich od dóbr gospodarskich⁷⁷. Zresztą Mikołaj toczył nadal spory graniczne rozpoczęte jeszcze przez jego ojca i dziada m.in. o Kostomłoty z augustianami z Brześcia czy Kopciami z Opola⁷⁸.

Brat Mikołaja Bohdan otrzymał Boćki i połowę Holszan, a przyrodniemu bratu Andrzejowi wydzielono Wisznice, tj. miasteczko wraz z dworem i folwarkiem Rozwadówka oraz 14 wsi: Wisznicz, Rowine, Sadowe, Perechod, Łunowe, Rozwadowo, Sosnowka, Mutwica, Dołholesie, Pohorelickie, Czeputi, Hackie, Zabołotie i Lipniszkie, kilkanaście zaścianków i okoliczne lasy⁷⁹. Już cztery lata później wyzbył się jednak tych dóbr na rzecz brata Mikołaja⁸⁰. Ponownie dobra Sapiechów w ziemi brzeskiej znalazły się w rękach jednego reprezentanta rodu, który zawiadywał nimi aż do swej śmierci w 1599 r. Ze względu na podeszły wiek i przewlekłą chorobę sporządził testament. Mając na uwadze małoletniość własnych

⁷⁴ ЦДІАУК, фонд 48, опис 1, справа 27; Vide: A. Filipczak-Kocur, *Dokumenty dotyczące Sapiechów z Kodnia w Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum w Kijowie*, w: *Sapiehowie*, s. 12–13.

⁷⁵ *Sapiehowie. Materiały*, s. 114; A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 69.

⁷⁶ H. Lulewicz, *Sapieha Mikołaj na Kodniu herbu Lis (zm. 1599)*, w: *PSB*, t. 35, s. 116.

⁷⁷ A. Tłomackie, *op. cit.*, s. 34.

⁷⁸ H. Lulewicz, *Sapieha Mikołaj*, s. 118.

⁷⁹ *Sapiehowie. Materiały*, s. 128, 334; A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 69.

⁸⁰ *Sapiehowie. Materiały*, 132, 143; A. Tłomacki, *op. cit.*, s. 37.

dzieci, ustanowił opiekunów prawnych nad nimi i posiadany majątek w osobach: Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki”, wojewody trockiego, Janusza Zbaraskiego, wojewody braclawskiego, Lwa Sapiehy, kanclerza wielkiego litewskiego, oraz bratanka Pawła Stefana, koniuszego litewskiego, syna Bohdana. Opiekunowie mieli stopniowo wydzielać poszczególne dobra kolejnym dochodzącym do lat sprawnych dzieciom według przekazanej przez ojca woli⁸¹. W 1614 r. wobec śmierci najstarszego z braci Jana dobra kodeńskie znalazły się w posiadaniu Mikołaja Piusa, ponownie wydzielony klucz wisznicki wraz z Horbowem przypadł Krzysztofowi. Fryderyk stał się właścicielem Maciejowa, a pozostała część przypadła Aleksandrowi Kazimierzowi, który wkrótce zmarł (1619) i jego majątności przeszły na brata Krzysztofa⁸². Sapiehowie nadal więc w kolejnych latach zaliczali się do największych posiadaczy ziemskich polsko-litewskiego pogranicza.

Z innych rodzin posiadających majątności na interesującym nas terenie warto wspomnieć o książętach Połubińskich (Połubeńskich). W 1503 r. Wasyl syn Andrzeja otrzymał od króla Aleksandra wieś Połubicze⁸³, a potwierdził to nadanie Zygmunt Stary w 1508 r.⁸⁴ W 1519 r. otrzymał jeszcze Jabłoń⁸⁵. Były to dobra monarsze, które Kazimierz Jagiellończyk oderwał od starostwa parczewskiego w 1447 r. i włączył do Wielkiego Księstwa Litewskiego⁸⁶. Położone były przy ważnej drodze z Lublina do Brześcia przez Parczew, Jabłoń, Horodyszczce, Rososz i Połubicze. W 1542 r. książę Wasyl otrzymał jeszcze prawo do pobierania myta mostowego w obrębie swych dóbr rozciągających się od Łomaz do rzeki Jasionki⁸⁷. Wybudował w Horodyszczach, które wyrastały na centrum włości, cerkiew pw. Trójcy Świętej, która jednak spłonęła przed 26 sierpnia 1550 r., a książę nie zdążył już jej odbudować, gdyż zmarł 4 marca 1551 r.⁸⁸

⁸¹ Sapiehowie. *Materiały*, s. 119, 216; A. Tłomacki, *op. cit.*, s. 37–38, przypis 42.

⁸² Sapiehowie. *Materiały*, s. 217, 223, 225–226; A. Tłomacki, *op. cit.*, s. 44.

⁸³ *Акты Литовской метрики, опрас. Ф.И. Леонтович*, t. 1, cz. 2, 1499–1507, Варшава 1897, s. 120–121, nr 655; J. Wiśniewski, *Połubiński Wasyl Andrejewicz*, w: PSB, t. 27, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983, s. 370–371.

⁸⁴ Przywilej oblatowany w księdze grodzkiej lubelskiej w 1641 r. APL, Księgi grodzkie lubelskie, Relacje 69, k. 1174–1176; J. Ternes, *I Rzeczpospolita (do 1795)*, w: *Monografia gminy Jabłoń*, red. D. Tarasiuk, Jabłoń 2018, przyp. 15.

⁸⁵ Ten dokument też został oblatowany w księdze grodzkiej lubelskiej w 1641 r. APL, Księgi grodzkie lubelskie, Relacje 69, k. 1168–1169; J. Ternes, *op. cit.*, s. 9, przyp. 16.

⁸⁶ A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 51–53.

⁸⁷ D. Tarasiuk, *Zrozumieć*, s. 17.

⁸⁸ J. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 370–371.

Miał dwóch synów – Lwa i Iwana⁸⁹. Pierwszy, ożeniony z Horno-stajówną, zmarł jeszcze przed ojcem, prawdopodobnie w 1544 r., pozostawiając nieletnią córkę Marynę, obiecaną przez dziadka Wasyla księciu Dymitrowi Sanguszcze. Do małżeństwa tego jednak nie doszło, a Maryna wyszła za Iwana Kopcia w 1558 r.⁹⁰ Drugi z synów Wasyla, Iwan Połubiński, ożeniony był z Fedorą Rainą (Reginą) Kopeć, siostrą męża Maryny. Raina wniosła mężowi 1330 zł w złocie oraz wsie Opole i Rusiły, które jednak mieli prawo odkupić jej bracia po dojściu do lat sprawnych. Ponadto otrzymała, jako jedna z trzech córek, trzecią część rodzinnej biżuterii oraz „półtrzecia pieniędzy” w gotowiznie. Ojciec pana młodego zapisał jej posag wraz z wianem na części dóbr mających przypaść Iwanowi⁹¹. Tym sposobem między Kopciami a Połubińskimi doszło do podwójnego wężła powinowactwa. Iwan Połubiński zmarł w 1558 r., nie doczekawszy się potomstwa, a jego część majątku przeszła na jego bratanicę Marynę. Już wcześniej, 20 grudnia 1547 r., otrzymała formalnie zapis 1/3 majątku od swego dziadka Wasyla z centrum w Jabłoni⁹². 16 maja 1549 r. zapisał jej także 500 kop groszy litewskich na dobrach Głębokie, a także złoto i różne kosztowności oraz zboże, które miało pozostać po jego śmierci w Horodyszczu i Jabłoni⁹³. Tuż przed śmiercią przy okazji planowanego małżeństwa z Sanguszką przekazał jej jeszcze prawa do połowy swych dóbr. Doprowadziło to do długotrwałych sporów między Sanguszkami a Kopciami, oskarżanymi o niedopuszczenie do zaplanowanego małżeństwa i ograbienie dóbr po Połubińskich ze wszystkich wartościowych ruchomości⁹⁴. Spór wygrali Kopciowie i to oni stali się spadkobiercami wszystkich dóbr po Połubińskich w tej części ziemi brzeskiej⁹⁵. Obejmowały one wówczas Polubicze, Horodyszcze, dwory w Jabłoni i Jasionce, miasteczko Rossosz i dobra Witulin. W 1563 r. zmarł mąż Maryny Iwan Kopeć. Wtedy pojawił się spór o majątek po Iwanie, gdyż prawa do tych dóbr wysunęli Kopciowie na czele z babką Maryny – Marią Kopeć. Kwestionowała ona prawa do nich Maryny, wobec jej ponownego wyjścia za mąż za Stanisława Naruszewicza, i optowała za ich pozostaniem w rodzinie i przejęciem przez brata Wasyla, a w dalszej kolejności przez

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ A. Wawrzyńczyk, *Wielka*, s. 54.

⁹¹ *Archiwum książąt Sanguszków*, t. 3, nr 452; D. Tarasiuk, *Zrozumieć*, s. 18.

⁹² *Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie*, t. 4, 1535–1547, wyd. B. Gorczak, Lwów 1890, nr 433.

⁹³ *Ibidem*, s. 89, 92, 106.

⁹⁴ *Archiwum XX. Sanguszków w Sławucie (Dyplomaturyusz galezi niesuchojeżskiej t. I)*, t. 6, 1549–1577, Lwów 1910, s. 117–118.

⁹⁵ A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 54–55.

jego siostrzeńców: Gawriła, Kirjaka, Michała i Benedykta, synów Iwana Bohowitynowicza oraz Dymitra i Iwana, synów Kifa Chaleckiego⁹⁶. Maryna i jej drugi mąż zakwestionowali w maju 1563 r. wspomniany testament, podnosząc, że Iwan Kopeć był skłócony z rodziną i nie spisałby takiego dokumentu i to tuż przed śmiercią⁹⁷. Ostatecznie doszło do podziału tych dóbr. Fedora Raina, wdowa po Iwanie Połubińskim, utrzymała swe dożywocie na Jabłoni do śmierci i dysponowała nimi jeszcze w 1577 r., a Horodyszcze zatrzymała Maryna Naruszewiczowa⁹⁸. Z czasem doszło ponownie do scalenia omawianych dóbr, gdyż wspomniana Maryna miała tylko jedną córkę, również Marynę, urodzoną ze związku z Iwanem Kopciem, która stała się naturalną spadkobierczynią całości dóbr. Prawo do spadku po ojcu nikt nie kwestionował, ale wobec jej małoletności rozgorzał spór o opiekę nad nią, a zwłaszcza nad majątkiem oraz wyborem dla niej męża. Z jednej strony swe prawa podkreślali brat jej ojca Wasyl wraz z rodziną Kopciów, popierani przez Mikołaja Radziwiłła, a drugą reprezentowali Naruszewicze, popierani przez Ostafija Wołłowicza, kasztelana trockiego i podskarbiego nadwornego. Ostatecznie Maryna została wydana w 1577 r. za Kaspra Dembińskiego, brata Walentego, kanclerza koronnego, który okazał się człowiekiem dosyć sprawnym w dbaniu o swe majątności, nie zawsze w sposób legalny⁹⁹. Zmarł w 1620 r., pozostawiając trzy córki urodzone przez pierwszą żonę Marynę oraz jeszcze jedną z drugiego związku z Krystyną z Uhrowieckich. Musiało to doprowadzić do długotrwałych sporów między rodzinami mężów jego córek i wdowy Krystyny¹⁰⁰. Ostatecznie w 1625 r. dobra horodysko-rossoskie zakupił Mikołaj Firlej – kasztelan wojnicki i starosta lubelski, który jednocześnie zobowiązał się do spłaty wszystkich pretendentów do spadku po Kasprze Dembińskim¹⁰¹.

Wymienieni Kopciowie to też rodzina godna uwagi. Wywodzili się według Kaspra Niesieckiego od książąt twerskich¹⁰². Pierwsze nadania otrzymali od króla Kazimierza Jagiellończyka na Smoleńszczyźnie, ale

⁹⁶ A. Boniecki, *Herbarz Polski*, t. 11, Warszawa 1907, s. 433–435; D. Tarasiuk, *Zrozumieć*, s. 20.

⁹⁷ A. Boniecki, *Herbarz Polski*, t. 11, s. 435–437; D. Tarasiuk, *Zrozumieć*, s. 20.

⁹⁸ J. Ternes, *op. cit.*, s. 10.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ Szczegółowy wykaz tych sporów znajduje się w księgach grodzkich lubelskich (APL, Księgi grodzkie lubelskie, relacje, ks. 50, k. 162–163, 192–193; ks. 51, k. 246–256, 423–424; ks. 52, k. 60–63, 319–320), które odnalazł J. Ternes, *op. cit.*, s. 11.

¹⁰¹ Archiwum Narodowe w Krakowie, Zbiór Zygmunta Glogera, sygn. 180, k. 17–28; J. Ternes, *op. cit.*, s. 11.

¹⁰² *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów ... rękopismów, dowodów urzędowych*, t. 5, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1840, s. 218.

po jej utracie przez Litwę szukali innego obszaru inwestycyjnego. Już w 1506 r. figurujący w poczcie dworzan królewskich Michał Wasylwicz Kopot miał otrzymać osiem żrebów w Opolu, ale wyzbył się ich już na przełomie 1518/1519 r., sprzedając je Fedorowi Światoszy. Wkrótce postanowił jednak odnowić swój stan posiadania w tej części państwa i rozpoczął akcję skupowania poszczególnych części nie tylko w Opolu, ale i sąsiednich osadach: Kodeńcu, Rusiłach oraz otrzymał „stawiszczę” na rzece Piwoni, co łącznie dawało czternaście żrebów. Miał czterech synów: Timofieja, Iwana, Fedora i Wasyla oraz trzy córki: wspomnianą Fedorę Rainę (żonę Iwana Wasylewicza Połubińskiego) oraz Hannę i Zofię¹⁰³. Wymienieni synowie stali się dziedzicami rodzinnego majątku i weszli w spory graniczne z sąsiadami. Nie wszystkie ich działania były w pełni legalne, gdyż podczas pomiarów włócznej zabrano im pewne grunty, oddając je mieszkańcom Kodeńca. W zamian otrzymali jednak inne grunty nad rzeką Piwonią, tuż przy granicy z Koroną¹⁰⁴. Za sprawą wspomnianych już koligacji z Połubińskimi doszło do długotrwałych sporów o spłaty. Wobec wymarcia książęcej rodziny skończyły się one korzystnie dla Kopciów, którzy zdołali zgromadzić liczące kilkanaście wsi dobra tuż przy granicy z Koroną. Tylko włość opolska w 1521 r. obejmowała dwanaście wsi: Opole, Rusiły, Grabówka, Mosty, Koniuszki, Hołowno, Zaliszcze, Kalinki, Lubiczyn, Chorostyta, Zahajki, Lipówka, co pozwala zaliczyć Kopciów do majątnych posiadaczy ziemskich, których dobra stykały się z kodeńskimi dobrami gospodarskimi, włodawskimi Sanguszków i Sławatyczkami Bohowitynow, a także Wisznickimi Sapiehów, z którymi Kopciowie wiedli długotrwałe spory graniczne¹⁰⁵.

Na zakończenie należy stwierdzić, iż na omówionym terenie w ciągu XV, a zwłaszcza XVI w. widoczny jest proces kurczenia się domeny wielkookszącej na rzecz własności prywatnej. Początkowo donacje otrzymywali przedstawiciele mniej znanych rodzin, którym, jak Nasutowie, udało się, także w wyniku prowadzonej akcji kolonizacyjnej, stworzyć pokaźne kompleksy dóbr. Z czasem pojawili się też przedstawiciele bardziej znanych rodzin możnowładczych, przejmujący już istniejące majątki na mocy nadań monarszych lub koligacji, jak Zabrzezińscy, Ilnicze czy Połubińscy. Część z nich na skutek braku męskich potomków traciło swe posiadłości, ale ich miejsce zajmowali przedstawiciele innych rodzin z elity władzy: Radziwiłłów, Sanguszków czy Sapiehów. Ci ostatni stworzyli tu ważne ośrodki i kompleksy majątkowe, na trwałe wpisując się w historię tych ziem.

¹⁰³ A. Boniecki, *Herbarz Polski*, t. 11, s. 114.

¹⁰⁴ A. Wawrzyńczyk, *Rozwój*, s. 55.

¹⁰⁵ *Ibidem*, s. 55–56.

Wielka własność preferowała i rozwijała się przy sławnym Bugu i jego dopływach: Włodawa, Sławatycze, Kodeń oraz przy ważniejszych drogach z Brześcia przez Białą i Międzyrzecz do Łukowa oraz przez Rossosz i Połubicze do Parczewa. Choć trzeba przyznać, że o ile przy drodze do Łukowa czy Chełma właściwie wielcy książęta wyzbyli się niemal wszystkich dóbr, o tyle droga do Parczewa z Brześcia i Łomaz nadal przechodziła przez dobra monarsze.

Szybko też doszło do przekroczenia przez możliwe rody litewskie granic Wielkiego Księstwa. Głównie za sprawą nawiązywanych koligacji przejmowali oni kolejne dobra w całej Koronie, wykraczając poza obszar Podlasia Południowego. Właśnie dzięki nawiązanemu małżeństwu przedstawiciele możnego litewskiego rodu Olelkowiczów, książąt słuckich, weszli w posiadanie znajdujących się w ziemi lubelskiej dóbr kraśnickich. W 1563 r. zmarł bowiem Jan Baptysta, ostatni męski przedstawiciel rodziny Tęczyńskich z Kraśnika. Jedyłą jego spadkobierczynią była siostra Katarzyna wydana za mąż za księcia słuckiego Jerzego Jurewicza Olelkowicza i to na nich przeszła wspomniana majątność¹⁰⁶. Nie pozostały one jednak długo w ich posiadaniu, ponieważ Katarzyna z Tęczyńskich księżna słucka po śmierci pierwszego męża 9 listopada 1578 r. zawarła w październiku 1582 r. nowy związek małżeński z Krzysztofem Radziwiłłem, zwanym Piorunem, wnosząc wspomniane majątności do kolejnego litewskiego rodu. Związek ten był bardzo korzystny dla Radziwiłłów, bowiem dzięki niemu pojawiła się szansa przejęcia nie tylko dóbr kraśnickich, ale całości ogromnej fortuny wymierających Olelkowiczów. Jerzy Jurewicz pozostawił trzech synów, ale wszyscy zmarli dość szybko: najstarszy Jerzy w maju 1586 r. (pozostawiając tylko córkę Zofię), Aleksander 26 czerwca 1591 r., a Symeon Jan 9 marca 1592 r. Dwaj ostatni umarli bezdzietnie¹⁰⁷. Wykorzystali to Radziwiłłowie i syn Krzysztofa z poprzedniego małżeństwa – Janusz – został ożeniony 1 października 1600 r. z wnuczką jego ówczesnej żony Katarzyny – Zofią z Olelkowiczów księżną słucką, wspomnianą córką Jerzego, przejmując jednocześnie dobra książąt słuckich i stając się najbogatszym magnatem na Litwie. Radziwiłłom bardziej zależało na majątkach litewskich, dzięki którym rosła ich przewaga nad innymi rodzinami w Wielkim Księstwie niż na interesujących nas posiadłościach w Koronie. Nie bez znaczenia były też obciążające dobra kraśnickie długi i dlatego, gdy pojawiała się szansa

¹⁰⁶ J. Kurtyka, *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV–XVII wiek)*, Kraków 1999, s. 18–19, tab. IIIa.41, s. 200–201 i tab. IIIa.42, s. 201–202. Vide: też H. Kowalska, J. Wiśniewski, *Olelkowicz Jerzy (Jurewicz)*, w: *PSB*, t. 23, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 744.

¹⁰⁷ J. Wolff, *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895, s. 334.

ich sprzedaży, ówczesny właściciel zgodził się na transakcję. Zainteresował się nimi Jan Zamoyski, kanclerz i hetman wielki koronny, o czym świadczą jego listy pisane do księcia Janusza Radziwiłła z lat 1601–1602. Szczególnie zależało mu na nabyciu Batorza z przyległościami, sąsiadującego z już posiadanymi dobrami, gdyż jak sam przyznawał, brak mu było pieniędzy na nabycie całości majątności kraśnickich. Książę Janusz nie godził się jednak na sprzedaż samego Batorza bez Kraśnika i ostatecznie Zamoyski zdecydował się na nabycie obu włości. Transakcję przeprowadzono w 1604 r., poprzedzając ją przejęciem wszelkich zobowiązań ciążących na tych majątnościach. W ten sposób Radziwiłłowie wyzbyli się niedawno przejętych dóbr w ziemi lubelskiej, pozbawiając się zarazem kłopotu spłaty ciążących na nich sum dłużnych¹⁰⁸.

W kolejnych stuleciach proces się pogłębił i doszło do jeszcze większej ekspansji rodów litewskich na ziemie polskie, w tym i na Lubelszczyznę, przede wszystkim ze strony Sanguszków przejmujących Lubartów czy Czartoryskich budujących w Puławach jedną ze swych ważniejszych rezydencji.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Państwowe w Lublinie:

Archiwum Szlubowskich, sygn. 5.

Księgi grodzkie lubelskie, Relacje ks. 50, 51, 52, 69.

Archiwum Główne Akt Dawnych:

Archiwum Radziwiłłów, dz. I, sygn. 7475; dz. XXIII, t. 2, nr 1–8, 14.

Metryka Litewska, sygn. 193, 194, 195, 196, 209, cz. II.

Archiwum Narodowe w Krakowie:

Zbiór Zygmunta Glogera, sygn. 180.

Tsentrалnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv [Центральний державний історичний архів України, м. Київ]:

fond [фонд] 48, opys [опис] 1, sprava [справа] 25, 27.

Printed sources (Źródła drukowane)

Akty izdavaemyye Vilenskoу Arkheograficheskoyu Kommissiyeyu, t. 6, Vil'na 1872 [Акты издаваемые Виленскою Археографическою Коммиссиею, т. 6, Вильна 1872].

Akty Litovskoy metriki, t. 1, cz. 2, 1499–1507, oprac. F.I. Leontovich, Varshava 1897 [Акты Литовской метрики, т. 1, cz. 2, 1499–1507, oprac. Ф.И. Леонтович, Варшава 1897].

Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. 1, 1366–1506, wyd. Z.L. Radziwiński, P. Skobielski, B. Gorczak, Lwów 1887.

¹⁰⁸ A. Tarnawski, *Działalność gospodarcza Jana Zamoyskiego kanclerza i hetmana wielkiego koronnego (1572–1605)*, Lwów 1935, s. 23–24.

- Archiwum ksiąg Sanguszków w Sławucie*, t. 3, 1432–1534, wyd. B. Gorczak, Lwów 1890.
Archiwum ksiąg Sanguszków w Sławucie, t. 4, 1535–1547, wyd. B. Gorczak, Lwów 1890.
Archiwum XX. Sanguszków w Sławucie (Dyplomatarysz gałęzi niesuchojeńskiej t. I), t. 6, 1549–1577, Lwów 1910.
Lithuanian Metrica. Book of inscriptions 3. (1440–1498), ę, A. Baliulis, Vilnius 1998.
Sapiehowie. Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe, t. 1, oprac. B. Gorczak, K. Ożarowski, Petersburg 1890.
Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lituaniae 1386–1430, wyd. J. Ochmański, Warszawa–Poznań 1986.

Studies (Opracowania)

- Baliński M., *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 3, Warszawa 1846.
 Bardach J., *Miasta na prawie magdeburskim w Wielkim Księstwie Litewskim od schyłku XV w. do połowy XVII*, „Kwartalnik Historyczny” 1980, 87, 1.
 Boniecki A., *Herbarz Polski*, t. 11, Warszawa 1907.
 Ćwik W., Reder J., *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977.
 Dworzaczek W., *Genealogia*, Warszawa 1959.
 Filipczak-Kocur A., *Dokumenty dotyczące Sapiehów z Kodnia w Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum w Kijowie*, w: *Sapiehowie epoki Kodnia i Krasieczyna*, red. K. Stępnik, Lublin 2007.
 Flisiński J., *Biała na Podlasiu. Dzieje miasta i okolic do 1795 r.*, Biała Podlaska 2009.
 Gmiterek H., *Komisja graniczna z 1623 roku. Przyczynek do dziejów sporów granicznych polsko-litewskich w XVII wieku*, „Rocznik Białskopodlaski” 2003, 5.
 Gmiterek H., *Kompromis polsko-litewski na sejmie lubelskim a problem granicy Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, w: *Unia lubelska, unia europejska*, red. I. Hofman, Lublin 2010.
 Gurba J., *Okolice Włodawy w prahistorii i średniowieczu*, w: *Dzieje Włodawy*, red. E. Olszewski, R. Szczygiel, Lublin–Włodawa 1991.
 Halecki O., *Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1915.
Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów... rękopismów, dowodów urzędowych, t. 5, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1840.
 Janeczek A., *Osadnictwa pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Wrocław 1993.
 Kowalska H., Wiśniewski J., Olekiewicz Jerzy (Jurewicz), w: *Polski słownik biograficzny*, t. 23, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
 Kurtyka J., *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV–XVII wiek)*, Kraków 1999.
 Lulewicz H., *Sapieha Mikołaj na Kodniu herbu Lis (zm. 1599)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 35, red. H. Markiewicz, Warszawa–Kraków 1994.
 Lulewicz H., *Sapieha Paweł herbu Lis*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 35, red. H. Markiewicz, Warszawa–Kraków 1994.
 Machynia M., *Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman, kniaź z linii niesuchojesko-łokackiej (ok. 1537–1571)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 34, red. H. Markiewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992–1993.
 Michalewiczowa M., *Sapieha Iwan herbu Lis*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 34, red. H. Markiewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992–1993.

- Myśliński K., *Geneza i znaczenie powołania województwa lubelskiego w 1474 r.*, „Rocznik Lubelski” 1973, 16.
- Myśliński K., *W monarchii jagiellońskiej*, w: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 1, red. T. Mencil, Warszawa 1974.
- Pietkiewicz K., *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań 1995.
- Rachuba A., *Biała pod rządami Radziwiłłów w latach 1568–1813*, w: *Z nieznannej przeszłości Białej i Podlasia*, red. T. Wasilewski, T. Krawczak, Biała Podlaska 1990.
- Rybarski R., *Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu*, Warszawa 1958.
- Seniuk B., *Cerkiew zamkowa Świętego Ducha w Kodniu i inne cerkwie fundacji Sapiehów. Aspekt budowlany i wyposażenie wnętrz*, w: *Sapiehowie epoki Kodnia i Krasiczyna*, red. K. Stępnik, Lublin 2007.
- Szczygieł R., *Lokacje miast w Polsce XVI wieku*, Lublin 1989.
- Szczygieł R., *Lubelszczyzna jako region historyczny*, w: *Kultura ludowa Lubelszczyzny – stan, wartości, perspektywy*, red. J. Adamowski, Lublin 2020.
- Szczygieł R., *Początki miasta Kodnia – podlaskiej rezydencji Sapiehów*, w: *Człowiek w teatrze świata. Studia o historii i kulturze dedykowane Profesorowi Stanisławowi Grzybowskiemu z okazji osiemdziesiątych urodzin*, red. B. Popiołek, Kraków 2010.
- Szczygieł R., *Włodawa w czasach przedrozbiorowych. Zagadnienia gospodarczo-społeczne*, w: *Dzieje Włodawy*, red. E. Olszewski, R. Szczygieł, Lublin–Włodawa 1991.
- Tarasiuk D., *Dzieje parafii w Opolu wpisane w dziedzictwo regionu*, Podedwórze–Lublin 2010.
- Tarasiuk D., *Wisznice. Dzieje miasteczka i okolic do 1918 roku*, Lublin 2010.
- Tarasiuk D., *Zrozumieć przeszłość. Dzieje Horodyszcza od czasów najdawniejszych do 1944 roku*, Lublin 2019.
- Tarnawski A., *Działalność gospodarcza Jana Zamoyskiego kanclerza i hetmana wielkiego koronnego (1572–1605)*, Lwów 1935.
- Ternes J., *I Rzeczpospolita (do 1795)*, w: *Monografia gminy Jabłoń*, red. D. Tarasiuk, Jabłoń 2018.
- Tłomacki A., *Sapiehowie kodeńscy. Historia rodu od kolebki do współczesności*, Warszawa 2009.
- Tyszkiewicz J., *Ziemie podlaskie w średniowieczu i nowożytności (do połowy XVII w.)*, w: *Z nieznannej przeszłości Białej i Podlasia*, red. T. Wasilewski, T. Krawczak, Biała Podlaska 1990.
- Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994.
- Urzędnicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Dubas-Urwanowicz et al., Kórnik 1994.
- Wawrzyńczyk A., *Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XV i XVI wieku*, Wrocław 1951.
- Wawrzyńczyk A., *Studia z dziejów handlu Polski z Wielkim Księstwem Litewskim i Rosją w XVI w.*, Warszawa 1957.
- Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa A., *Spory graniczne polsko-litewskie w XIV–XVII w.*, „Wiadomości Studium Historii Prawa Litewskiego” 1938, 1.
- Wiśniewski J., *Połubiński Wasyl Andrejewicz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 27, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983.
- Wojciechowski Z., *Zygmunt Stary*, Warszawa 1979.
- Wolff J., *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895.

NOTA O AUTORZE

Paweł Jusiak – doktor, pracownik Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Za-interesowania badawcze: dzieje elit politycznych późnego średniowiecza i czasów

wczesnonowożytnych, zwłaszcza kwestie kariery i awansu oraz pozycji majątkowej czy politycznej wybranych rodzin (m.in. Firlejów, Jasieńskich, Zamoyskich, Żółkiewskich) i niektórych jej przedstawicieli.

ABOUT THE AUTHOR

Paweł Jusiak – PhD, employee of the Maria Curie-Skłodowska University. Research interests: history of political elites of the late Middle Ages and early modern times, in particular the issues of career and advancement, as well as property or political positions of selected families (e.g. the Firlej family, the Jasieńskis family, the Zamoyskis family, the Żółkiewski family) and their selected representatives.

